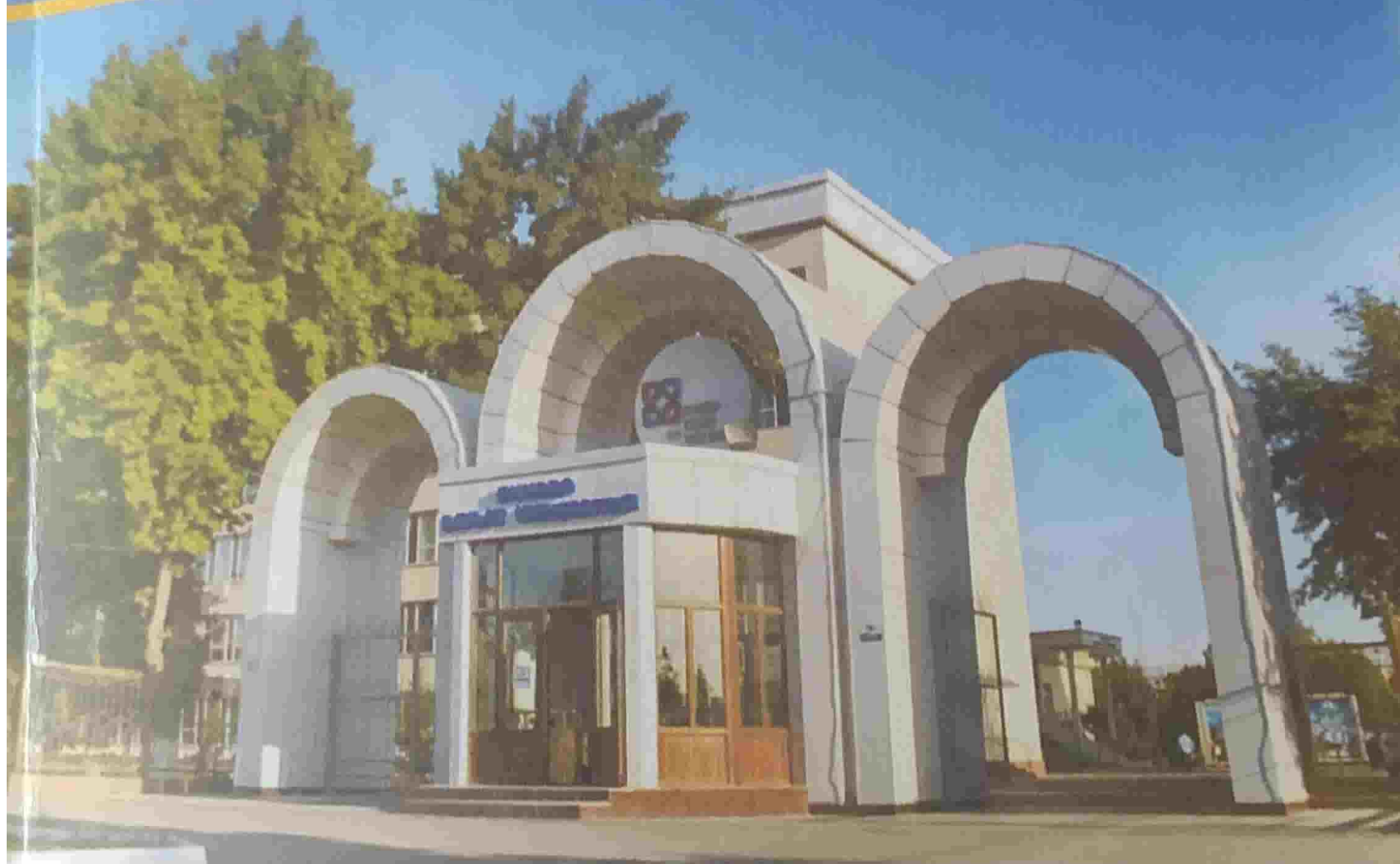


ТИЛ, АДАБИЁТ, ТАРЖИМА, АДАБИЙ ТАНҚИДЧИЛИК: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР

халқаро илмий-амалий анжуман материаллари

ТЎПЛАМИ

2022 йил 15 апрель



Бухоро

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлиги
Бухоро давлат университети

**ТИЛ, АДАБИЁТ, ТАРЖИМА, АДАБИЙ
ТАНҚИДЧИЛИК: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР
ВА ИСТИҚБОЛЛАР**

**мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман
материаллари**

ТЎПЛАМИ

Бухоро - 2022

Жангчиларнинг юзига қора суртиш таомили ҳозиргача сақланиб қолганлиги кузатилади.

Ранглар магиясига ишонч рудиментларини турли ирим-одатлар таркибида кузатиш мумкин П.Г.Богатырев: “Қизил ранг кўз тегишига қарши энг кенг тарқалган воситалардандир”¹, - деб ёзади. Дарҳақиқат, халқимиз орасида ҳам бу фикрни тасдиқлайдиган айрим одатлар, ирим-сиримлар бор. Жумладан, аёлларнинг чаккасига гул тақиб юриши ёки каштадўзларнинг кийим-кечакларга гул солиши анъанасида бу қадимий дунёқараш анъаналари турибди. Шунингдек, қизил кийим кишини кўздан асрайди, деб қаралган.

Халқона қарашга кўра, турли ранг ва шакллардаги газмол парчаларидан улаб тикилган “қуроқ” ёмон кўзлардан сақловчи ҳимоя воситаси ҳисобланган. Шу сабабли ҳам келин куёв учун тутилган гўшанга, уларнинг никоҳ тўйига атаб тикилган кўрпа-ёстиклар асосини қуроқ мато ташкил этган. Маълумки, қуроқда ҳар хил катталиқдаги мато қийқимлари ўзаро ранггига қараб жойлаштирилади. Қуроқ тайёрланишига хос ана шу “келиштириш” жараёни унинг моҳиятига ҳам мосдир. Қуроқдаги ранглар асосини оқ, қизил ёки маълум ўринларда оқ, қора ташкил этади. Янги туғилган чақалокқа асосан ўғил болаларнинг бешик анжомларида қуроқ асосий ўрин эгаллайди. Бу хил маросимларда қуроқ келин-куёв кўша қариб қурашиб, ўзларидан кўпайсин, бешик анжомларидаги қуроқ эса бола изидан кўп болалар қурашиб келсин деган рамзий маъноларни ифодалаш баробарида, ўзига хос ёмон кўздан асровчи восита сифатида ҳам қаралган.

Дунё халқларининг ранг тасаввурларида таянч ўринга эга оқ, қизил, қора рангларининг рамзий, тимсолий маънолари тадрижида бу ранглارнинг ҳар бири ички ўз-ўзига зид келувчи маънода қўлланилишини кузатиш мумкин. Айни ҳолат оқ ва қора ранглари мисолида ёрқин намаён бўлади. Жумладан Навоийшунос И.Ҳаққулов қора рангнинг туркий халқлар дунёқарашда ижобий маънода кенг қўлланилганлигини бир қатор тарихий ва мифологик фактлар ва Навоий ижоди мисолида ўрганар экан, бу рангнинг муқаддас саналганлигини, қадимдан, яъни турклардаги “Қорабош туғ”, “Сияҳпўшлар” каби эътиқодларда намаён бўлганлигини ва Аббосийлар халифасининг байроғи ҳам қора рангда бўлиб, бу ранг уларнинг хусусий ранги саналганлигини билдириб ўтади.

Умуман айтганда, ҳар бир халқнинг ранглари ўрганиш бўйича орттирган маълум тажрибаси бор. Ранг билан боғлиқ мифологик тасаввур- тушунчалар фольклор таркибида қанчалик кенг қўлланилган бўлса тадрижий равишда ёзма адабиётда ҳам анъанавий ўрин эгаллайди, янги-янги талқинлар, маъно қатламларини намаён этади. Бир сўз билан айтганда инсониятнинг рангга доир қарашлари оддийдан мураккабга қараб, босқичма-босқич ўсиб, ривожланиб, бойиб боради.

HUMBOLT TA'LIMOTIDA RUH VA TIL TALQINI

Jumayev Erkin Boltayevich, f.f.f.d. (PhD), BuxDU

Tel: +998906149365, E-mail: e.b.jumayev@buxdu.uz

Xudoyev Samandar Samatovich, BuxDU

Tel: +998973051787, E-mail: s.s.xudoev@buxdu.uz

Annotatsiya: Maqolada umumiy va nazariy tilshunoslik asoschisi V.Humboldtning til paydo bo'lishi borasidagi fikrlari, til bilan tafakkur munosabati masalasiga doir qarashlari qisqacha sharhlanadi.

Аннотация: В статье кратко комментируются взгляды основоположника общей и теоретической лингвистики Вильгельма фон Гумбольдта на происхождение языка и его взгляды на взаимосвязь мышления и языка.

¹ www.opazan.ru/news/bogatiryov.html.

Annotation: The article briefly comments on the views of the founder of general and theoretical linguistics, Wilhelm von Humboldt, on the origin of language and his views on the relationship between thinking and language.

Kalit soʻzlar: ruhiy faoliyat, metod, intellektual instinkt, tafakkur, sistema, yaxlitlik, sintez, grammatika, leksika, affiks, suffiks, oʻzk, sintetik amal, fleksiya, predikat, subyekt, botiniy tendensiya.

Ключевые слова: умственная деятельность, метод, интеллектуальный инстинкт, разум, система, целостность, синтез, грамматика, лексика, аффикс, суффикс, корень, синтетическое действие, флексия, предикат, субъект, внутреннее тенденция.

Key words: mental activity, method, intellectual instinct, mind, system, integrity, synthesis, grammar, vocabulary, affix, suffix, root, synthetic action, inflection, predicate, subject, internal tendency.

Inson ruhining tarkibiy qismlariga ong, shuur, aql, zakovat, fahm, farosat, tamiz, fikr, tafakkur, tasavvur, tushuncha, idrok, xotira, zehn, his-tuygʻu va hakozi kiradi. Ruhii faoliyat 1) axloq. 2) til, nutq 3) madaniyat, tamaddun, 4) ilm-fan, sanʼat kabi koʻrinishlarda namoyon boʻladi.

19 - asr boshida Ovrupoda tilning ruhiy - ijtimoiy xilqat ekanligiga asoslanib taʼlimot yaratilgan. Bu taʼlimot asoschisi olmon olimi Vilxelm fon Humboltdir (1767–1835). Atoqli olim ushbu taʼlimotini Yava orolidagi kavi tili xususida nomli uch jildli asari muqaddimasida bayon qilgan. Muqaddima 1830-1835 yillarda yozilgan boʻlib Insoniyat tili qurilishining rang - barangligi va uning bashariyat ruhiy taraqqiyotiga taʼsiri deb nomlangan. V. Humbolt umumiy va nazariy tilshunoslik asoschisi deb eʼtirof etilgan. V. Humbolt (Humboldt, Gumboldt) taʼlimotida tillarning paydo boʻlishiga doir nuqtai nazar eʼtiborga molik. Humboltgacha ustuvor boʻlgan qarashlardan biriga koʻra til tadrijiy (evolyutsion) taraqqiyot natijasida asta - sekinlik bilan oddiydan murakkab ga tamoyili asosida paydo boʻlgan. Bu karash hatto mustaqillikning dastlabki yillarida ham ona tili darsliklarida uchraydi: *Kishilar ilgari gapirmaganlar. Ular birgalikda mehnat qilishgan. Mehnat ja rayonida biror narsani aytish yoki soʻrash zarur boʻlgan. Shunday qilib, ogzaki nutq kelib chiqqan. Nutq kishilarning ahil yashashi va ishlashi ga yordam beradi.* V. Humbolt bu fikrni inkor etib til birdan paydo boʻlgan deydi. Negaki til insonning botini, fitrati, unga xos boʻlgan xususiyatdir. Tilning paydo boʻlishiga nisbatan bunday qarash mazmunan Qurʼoni karimning Baqara surasi 31 - oyati bilan hamohangdir.

V. Humboltning **til bilan tafakkur** munosabati masalasiga doir qarashi ham diqqatga sazovor. V. Humboltgacha tafakkur yetakchi mavqega ega, til uni ifodalovchi vosita boʻlib fikrni shakllantirishda ishti rok etmaydi degan qarash, nuqtai nazar ustuvor boʻlgan. V. Humbolt esa til tafakkur bilan teng mavqe - maqomga ega negaki til bilan tafakkur ibtidodan ayni bir narsa - xilqat boʻlgan deydi. Bunday hukm chiqarishda V. Humboltga oʻzi asoslagan metod - yondashuv imkon beradi. Bu yondashuvga koʻra inson faqat til bilangina insondir. Tilning paydo boʻlishi uchun inson aslida inson boʻlishi kerak edi (maymun emas demoqchi). Inson tili uning ongi (Vernunft, razum) bilan ajralmasdir. Buni tushunish uchun insonga xos farosat (Verstand, rassudok) ning faoliyat - tabiatini bilish darkor.

Til zarurat taqozosi bilan insonning botin - siyratidan paydo boʻladi va qonuniyat sifatida inson ongi - aqli quvvatining faolli gini talab qiladi. Insonning mislsiz bu qobiliyatini V. Humbolt ongning intellektual instinkti (Intellektueller Instinkt der Vernunft) deb ataydi. Bunda deb uqtiradi atoqli olim farosat hal qiluvchi ahamiyatga ega. Negaki tilning har bir unsuri paydo boʻlishi uchun farosatning faolli zarur. Lekin farosatning oddiygina faoliyati ni ham anglab idrok etib boʻlmaydi.

V. Humbolt diqqat - eʼtiborini intellektual faollikka qaratadi. Bunda u borliqning fikrga aylanishida roʻy beradigan fundamental - tayanch amal - akt (den Act der Verwandlung der Welt in Gedanken)ni nazarda tutadi. Aniqroq aytganda intellektual quvvat tilga qanday taʼsir qilib til oʻz navbatida unga qanday taʼsir etadi degan masalaga eʼtibor beradi.

Til fikr hosil qiluvchi organ - a'zodir (Die Sprache ist das bildende Organ des Gedanken). Ruhiy aniqlik intellektual faoliyat botiniy xususiyat bo'lib uning ro'y berishini odatda sezib bo'lmaydi. U tovush vositasida moddiylashadi va uni idrok qilish imkoni tug'iladi. Shunga ko'ra intellektual faoliyat bilan til yagona birlik butunlik hosil qiladi. Zarurat taqozosiga ko'ra tafakkur doimo til tovushlari bilan bog'langan - aloqador bo'ladi. Aks holda fikr aniq ravshan bo'lmay tasavvur tushunchaga aylana olmaydi. Boshqacha aytganda tushuncha hosil bulishi uchun sezgi a'zolari ish - faoliyati ruh faoliyatining ichki jarayoni bilan sintetik aloqaga kirishi lozim. Bu esa faqat til vositasida ruy beradi. Tilsiz tushuncha hosil bo'lmaydi. Binobarin tafakkurning o'zi ham mumkin bo'lmaydi. Farosat borliqdagi narsa mavjudotni idrok qilishi uchun nutqiy tovush aniq - ravshan bo'lishi darkor. Borliqdagi narsalar ham botiniy sabab bilan ro'y beruvchi faoliyat ham insonga ko'p belgi - sifat bilan ta'sir etadi. Lekin farosat narsalardagi umumiylikni aniqlashga harakat qiladi. U qiyoslaydi, qism - bo'laklarga ajratadi va ularni bir - biri bilan bog'lab ulab tobora yirikroq birlik hosil qilishga intiladi. Farosat hodisalarni muayyan birlik sifatida qabul qiladi shu bois o'zini almashtiradigan, o'zi o'rniga qo'llanadigan tovushdan ham shuni talab etadi. Binobarin tovush ruhiy faoliyatga moslashadi.

Tafakkur umuman til bilan emas, ma'lum darajada ayrim til bilan bog'liq bo'ladi deb yozadi V. Humbolt. Bu masala ijtimoiy - falsafiy xususiyatga ega bo'lib V. Humbolt unga, aniqlik xalq va til munosabatiga ham alohida e'tibor beradi. V. Humbolt xalq - millatni til maqom - statusiga ega bo'lgan inson ruhining individuallashtirgan - xususiylashgan shaklidir deydi. Boshqacha aytganda insoniyatning tillarga bo'linishi uning xalqlarga bo'linishi bilan aniqlik xalq ruhi bilan mos keladi. Xalqning tili va ruhiy quvvati alohida va biri ikkinchisidan keyin rivojlanmaydi. Ular intellektual - ma'naviy qobiliyatning ajralmas ayni bir harakat - faoliyatidan iborat bo'ladi. Intellektual faoliyat bilan tilni ajratsak da aslida (amalda) bunday ajralish yo'q. Xalq ruhining o'ziga xosligi bilan uning tili tuzilishi tartiboti o'zaro shu darajada qo'shilib birlashib ketganki ulardan biri bo'lsa albatta ikkinchisi ham mavjud bo'ladi. Til xalq ruhining suvrati - zohiridir. Boshqacha aytganda xalqning tili uning ruhi, xalq ruhi esa uning tili demakdir. Bu qadar o'xshash boshqa biror narsa xilqat mavjud emas. Qanday qilib ular ayni bir va anglab bo'lmay digan manbadan paydo bo'lganligi sirligicha qolaveradi. Ayni paytda xalq ruhining o'ziga xosligini tildan ajratib alohida o'rganib keyin uning o'ziga xosligini tilga tatbiq etib bo'lmaydi.

V. Humboltning xalq ruhi atamasini qo'llashdan maqsadi tillar ning farqlanish shart-sharoiti va sababini aniqlash bo'lgan. Boshqacha aytganda tillarning farqi va o'ziga xos xususiyatini bayon qilishda faqat tovush faktori bilan cheklanib qolish yetarli emas. Tillarning farqini tushuntirishda pastki pogonada qolib ketmay yuqori pog'onaga ko'tarilish lozim deydi. Bunday holda ular orasidagi farq ruhga asoslanib tushuntiriladi. V. Humbolt talqinida til faqat xalq ruhini aniqlash vositasi sifatida emas, uning paydo bo'lish omili sifatida ham qaraladi.

V. Humbolt ta'limotida til mazmun - mohiyatiga ko'ra faoliyat (Tätigkeit), quvvat (Energeia) anikrogi ruhiy faoliyat, ruhiy quvvat bo'lsa tuzilishi jihatdan butunlik, tizim (sistema) dir. Boshqacha aytganda V. Humbolt tilni siyratiga ko'ra ruhiy quvvat, suvrati jihatdan esa butunlik, yaxlit ne'mat, xilqat deb tushunadi. Shu butunlikning har bir unsurida uning xarakterli belgilari mujassam bo'ladi. Shunga kura bitta unsurga qarab tilning suvratini aniklash mumkin. Binobarin tilni tadqiq qilishda diqqat - e'tiborni til suvratining botiniy ruhiy faoliyat bilan bog'likligi va ularning o'zaro ta'siri masalasiga qaratish darkor. Bunday holda tillarning tuzilishidagi mavjud tafovut sababini aniklash imkoni tug'iladi. Buning uchun esa avvalo har bir tilga xos shaklni aniqlash lozim. Fikr ifodalashga xoslangan ruhiy faoliyat doimiy - uzluksiz va bir xilda amalga oshadi. Bunday bo'lishining boisi shuki ayni bir ruhiy quvvat vositasida ro'y beradi. Uning asosiy vazifasi jamiyat a'zolarining bir - birini tushunishiga imkon berishdir.

Alohida - alohida tovushlarni fikr ifodalashga xoslaydigan ruhiy faoliyatning jamiyati aloqa va tartibotidagi bor barqarorlik hamda bir xillikdan tilning formasi (shakli, suvrati) hosil bo'ladi. Tilning o'ziga xos shakli har doim ham uning eng kichik unsurlarida ko'zga yaqqol tashlanmaydi. Shu bois ularning har biri alohida olib qaralganda tilning shakli uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lmaydi. Binobarin butunlik, yaxlitlik tushunchasiga murojaat qilishga to'g'ri

keladi. Tabiatiga ko'ra tilning shakli ruhiy jihatdan bir xil, o'xshash bo'lgan ayrim unsurlarning sintezi (birikishi) dan iborat.

Bunday o'xshashlik asosida xalq o'ziga ajdodlaridan meros bo'lgan tilni o'zlashtiradi. Ushbu o'xshashlik tilni tadqiq qilishda o'z aksini topishi kerak. Ana shunday yo'l tutilmagina tarqoq unsurlardan ana shu o'xshashlikka ko'tarilib til haqida aniq tasavvurga ega bo'linadi. Bunday yondashuvsiz alohida unsurlarning o'ziga xos jihatini tushuna olmaymiz. Ularning o'zaro real aloqasini atamasa ham bo'ladi. Binobarin tilning xususiyatini anglash uchun uning unsurlari qo'llanishini kuzatish lozim.

Yuqoridagi qisqacha sharhdan avvalo shu narsa ma'lum bo'ladiki tilning shakli deganda faqat grammatik shakl emas, uning butun tizimi - organizmi tushuniladi. Tilni grammatika va leksikaga ajratib o'rganish amaliy ahamiyatga ega, tilni nazariy jihatdan tadqiq qilishda esa bu farq o'z ahamiyatini yo'qotadi. Shu bilan bir ga buyuk tabiatshunos - biolog va tilshunos olim tomonidan til ruhiy ijtimoiy xilqat deb e'tirof etilganligi anglashiladi.

Til shakli - organizmi tarkibiga kiruvchi birliklar sintez deb ataluvchi amal yordamida hosil bo'ladi. Bu amalni tug'diruvchi kuch ruhiy quvvatdir. Sintezning o'zini ifoda etuvchi moddiy vosita bo'lmaydi; shuni tushunishimiz kerakki sintez amali xuddi chaqmoqqa o'xshab tilni nurlantirganini sezmay qolamiz, u biz idrok qila olmay digan jabhadan paydo bo'lib unsurlarni birlashtiradi, yaxlit holga keltiradi. Masalan u yoki bu tilda o'zak suffiks yordamida otlik xususiyat kasb etadi, ushbu suffiks mazkur tushunchani ot tur kumiga mansubligini ko'rsatuvchi moddiy belgi bo'lib xizmat qiladi. Ammo sintetik amal vositasida ongda ro'y beradigan turkumga man sublik so'zni talaffuz qilganda hech qanday vosita bilan ifoda etil maydi. Holbuki sintetik amal ro'y berganligi suffiks bilan o'zakning o'zaro tobeligi va ularning yaxlitligini ko'rsatib turadi. Boshqacha aytganda bunday holda o'ziga xos ifoda ya'ni bevosita emas, balki mazkur ruhiy faoliyatdan kelib chiqadigan bilvosita ifoda mavjud bo'ladi. Bunday sintetik amal haqiqiy ruhiy faoliyatga xos bulib ikkita o'zaro birlashuvchi unsur dan uchinchi unurni hosil qiladiki unda ikkala unsur ham o'zining mustaqilligini yo'qotadi.

Ruhiy quvvat darajasi barcha xalqda bir xil bo'lmaganidan til birliklari jumladan so'zning shakli (formasi) va uning yaxlitligi bir xil bo'lmaydi. Ayrim tilda ushbu ikki hodisa so'z o'zagida tovush o'zgarishi yoki qo'shimcha qo'shish bilan sodir bo'ladi. O'zakda to vush o'zgarishi ro'y berganda so'z o'zgarmay turli shakl hosil bo'ladi. Qo'shimcha qo'shilganda o'zak anglatgan tushuncha o'zgarmay so'z turli mu nosabatga kirishishi mumkin. Bunda qo'shimcha o'zak bilan uyg'unlashib ketadi. Bunday qo'shimcha fleksiya deb nomlanib shunday xu susiyat ustuvor bo'lgan til flektiv til deb ataladi. Bunga sanskrit misol bo'ladi. Qo'shimcha aslida so'z bo'lib o'zak bilan uyg'unlashib ketmasa suffiks (yoki affiks) deb ataladi. Bunday xususiyat ustuvor bo'lgan tillarga nisbatan esa keyingi paytlarda agglyutinativ atamasi qo'llanmoqda. Bunday til ham grammatik munosabat ifodalaydi ammo ruhiy quvvat darajasi bir qadar sust bo'ladi deyish mumkin. Shu bois fleksiyaga xos xususiyat namoyon bo'lmaydi. Benazir iste'dod sohibi yirik nazariyotchi olim G'.Zikrillayev aytganidek *birorta tilni ham to'liq agglyutinativ til deb bo'lmaydi. Shunday tillar borki ularda so'z faqat o'zak ko'rinishiga ega bo'ladi. Bunday tillarda grammatik munosabat so'zning gap (nutq) dagi o'rniga bog'liq bo'ladi. Jumladan xitoy tili shunday xususiyatga ega.*

Til birliklaridan tushuncha ifodalash uchun xoslangan so'zga uni hosil qiluvchi unsurlarning turli darajadagi yaxlitligi xos bo'lga nidek fikr ifodalash uchun xoslangan gapga ham yaxlitlik xos. Bu yaxlitlik so'zdagi kabi gapda ham uch xil ko'rinishga ega. Jumladan flektiv tillarda so'zning o'zida gap bilan aloqadorlikka ishora mavjud bo'ladi. Shunga ko'ra gap bo'laklarga bo'linib farosatga ro'baro' bo'ladi. Gapning yaxlitligi ana shu bo'laklardan hosil bo'ladi. Gap o'zgarmaydigan so'zlardan tuziladigan tillarda uning yaxlitligini hosil kilishda nofonetik vositalar yordam beradi. Bularga so'zning gapdagi o'rni va o'zgarmaydigan maxsus so'zlar kiradi. Boshqa bir guruh til da esa sodda gap o'zining zarur bo'laklari bilan birgalikda bitta so'z shaklida namoyon bo'ladi. Binobarin gapning yaxlitligi so'z doirasida o'z ifodasini topadi. Aksariyat tilga har uchala usul u yoki bu darajada xos. Ammo ayrim tilda ulardan bittasi ustuvor bo'ladi. Bunga misol qilib sanskrit, xitoy va meksika tilini ko'rsatsa bo'ladi. Meksika

tilida sodda gap markazi (yadrosi) da fe'l turadi. Gapning boshkaruvchi va boshqariluvchi qismlari esa unga bi rikadi. Ular fe'lga fonetik vositalar yordamida birikib butunlik hosil bo'ladi: *pi - paca - qua* men go'sht yeyman. Shu bilan birga fe'lga qo'shib yoziladigan so'zlar alohida ham qo'llanadi. So'z yaxlitligi mukammal bo'lgan tillarda esa boshqariladigan olmosh fe'l shakliga qo'shilishi mumkin. Masalan yahudiy tilida boshqariladigan olmosh qo'shimcha sifatida ishlatiladi. Sanskritda esa turlanmaydigan va qo'shma so'zda ergash gap mujassam bo'ladi.

Til birliklari sintez natijasida hosil bo'lishi va u millatning ruhiy quvvatiga mos turli darajada namoyon bo'lishi yuqorida aytili. Bu amal ayniqsa gap tuzishda aniq va ravshan o'z ifodasini topadi. Bunga fe'l, boglovchi va nisbiy olmosh xizmat qiladi.

Sodda gapda sintetik amal ifodasi fe'lning grammatik vazifasini tashkil etadi. Uning o'zi avvalo turlanadigan ot kabi ushbu amal natijasida uz unsurlarining uzak bilan birikishi natijasida hosil bo'lgan. Hosil bo'lgan shakl ushbu amalni gap doirasida qayta takrorlash uchun xoslangan bo'ladi. Ana shu xususiyat bilan fe'l sodda gap tarkibidagi boshqa so'zlardan keskin farq qiladi. Ayni bir sintetik amal vositasida u borlikdagi predikatni sub'ekt bilan biriktiradi. Bunda borliq ish - harakatga aylanadigan faol predi kat bilan subyektga qo'shiladi. Shunday qilib birikadi deb o'ylangan narsa haqiqatan ham holat yoki hodisaga aylanadi. Natijada obrazli qilib aytganda fikr fe'l vositasida o'zining botiniy qarorgohini tark etib voqelik dargohiga o'tadi ya'ni voqe bo'ladi. Binobarin u yoki bu tilning o'ziga xos xususiyati haqida gapirganda fe'lda uncha zamon shakli, buncha mayl va tuslanish bor deyishning o'zi kifoya qilmaydi. Negaki bunday fikrlar fe'l tilning asl mohiyati, uning nervi, asa bi ekani haqida hech qanday ma'lumot bermaydi. Shu bois fe'l turku mida ushbu tilning sintetik quvvati, uning vazifasi qanday ifoda etilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Diqqat - e'tibor ana shu masalaga qaratilsa til shakllanishining botiniy tendensiyalarini chuqur tahlilü tadqiq qilish imkoni tug'iladi. Sanskritda fe'lning birikish layoqati to'liq grammatik asosda ifoda etiladi. Shunga kura sodda gapda fe'l boshqa so'z turkumlaridan keskin farq qiladi. U bilan ot bir - biridan aniq chegaralangan. Faqat ayrim holdagina otdan (qo'shimcha bilan) fe'l hosil bo'ladi. Malay tillari oilasiga mansub tagal, tavan tilla rida esa fe'l bilan ot (ism) orasida keskin chegara yo'q. Ayni bir so'z ham ot ham fe'l sifatida ishlatilaveradi, har bir otni fe'lga aylantirish mumkin; zamon va mayl ko'rsatkichlari fe'lga qo'shib o'z ma'nosini saqlab qoladi va hokazo.

Amerika tillaridan deyarli hammasining tuzilishiga baho be rishda odmoshga asoslanish lozim. Bu tillarda olmosh otda egalik fe'lda boshkaruvchi va boshqariluvchi kabi turlarga bo'linadi. Tilda odatda ularning shakli har xil bo'ladi. Jumladan beton tilida olmosh fe'lga qo'shilganda boshqaruv xususiyatiga ega bo'ladi, egalik olmoshi esa o'rni bilan farqlanadi. Egalik olmoshi otdan oldin kelsa shaxsni ko'rsatuvchi olmosh fe'ldan keyin turib qisqargan holda qo'llanadi: *rau + tucu uyim* yoki *mening uyim*, *humasoirru odamman* yoki *men odam man ma'nosini anglatadi*. Ammo bunday olmosh barcha fe'lga qo'shila olmaydi. Bunday holda fe'l bilan olmosh uygunlashib ketganidan haqiqiy grammatik shakl hosil bo'ladi. Negaki urgu fe'ldan qo'shimchaga o'tadi, so'z yaxlitligi hosil bo'ladi. Ingliz tilida ham ayni bir so'z ot va fe'l sifatida qo'llanganda *urg'u oxirgi buginga tushsa maz kur so'z fe'l bo'ladi*. Amerika tillarida olmoshning qo'shimchaga aylanishi ular tanlagan yo'lning to'g'riligidan dalolat beradi. Negaki bunday holda ularga flektivlik xos bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda V. Humbolt ta'limotiga tayanib ish tutish milliy tillarning qurilishi - tuzilishi (sistemi) ni o'rganishda ham ularni qiyosiy - tipologik jihatdan tadqiq qilishda ham har qanday asarni bir tildan boshqasiga tarjima qilishda ham amaldagidan boshqacharoq yondashishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Зикриллаев Ф. Рух ва тил. – Тошкент, “Фан”, 2018, 141-бет.
2. Худоев С. ВЫРАЖЕНИЕ БУДУЩЕГО ВРЕМЕНИ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.

3. Ruziev Y., Khudoev S., Rakhmatov A. The use of the past tenses in German and English // *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. – 2021. – Т. 11. – №. 6. – С. 61-66.

4. Zikrillaev G. N., Jumaev E. B. INTERPRETATION OF TEXT AND QUESTIONS RELATED TO THIS MATTER IN FOREIGN LINGUISTICS // *Scientific reports of Bukhara State University*. – 2020. – Т. 3. – №. 3. – С. 79-88.

5. Jumaev E. B. EXPRESSION OF THE INDIRECT QUESTION IN SPEECH AND MICROTEXT IN UZBEK LANGUAGE // "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM. – 2021. – С. 138-139.

6. Zikrillaev G. N., Jumaev E. B. ACTUAL PROBLEMS OF THE UZBEK LINGUISTICS // *Scientific reports of Bukhara State University*. – 2020. – Т. 3. – №. 1. – С. 87-93.

7. Рузиев Я. Б. Текстовая характеристика выражения будущего времени в немецком языке // *MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS*. – 2018. – Т. 135.

Gulruh Jurakulova. DESCRIPTION OF THE THEME EDUCATION IN THE NOVEL "JANE EYRE" BY CHARLOTTE BRONTË	183
Sohibova Zarnigor Nusratilloevna. O'ZBEK SHE'RIYATIDA QISH FASLI TASVIRI VA RAMZIY MA'NO	185
М.М.Махмудова. "Ғарбу-Шарқ девони"даги тасаввуфий ғоялар Садриддин Салим Бухорий таржимасида.....	187
Жумасев Акмал Ахматович. "ҚУШ-РУХ" БИЛАН БОҒЛИҚ ЭЪТИҚОДИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ НЕМИС ВА ЎЗБЕК ЭРТАКЛАРИДАГИ ЎХШАШ ТАЛҚИНИ	191
Sharipov Mamur Mansurovich. THE PROBLEM OF INTERTEXTUALITY IN MODERN LITERATURE	194
Umarova Gulandom Nasilloevna. ABDULLA QAHHOR "ASROR BOBO" HIKOYASI TAHLILI.....	195
Qudratova Sitora. LUG'ATLARDA VA ZAMONAVIY ILMIY ADABIYOTLARDA "MA'NAVIYAT" TUSHUNCHALARINING TAHLIL ETILISHI	198
Nasriyeva Guzal Zulfiddin Kizi. SOCIOLOGICAL APPROACH INTO LITERATURE.....	199

4-ШЎБА. ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИК ВА ЭЛЕКТРОН ФОЛЬКЛОР

Nilola Safarova Oxunjonovna. ОТА-ОНА FARZANDGA QO'SH QANOTDIR.....	202
Fayzullayev Otabek Muxammadovich, Ziyadullayeva Aziza Akmalovna. INGLIZ ERTAKLARIDA RANG RAMZIYLIGI	205
Файзуллоев О.М., Мухамадова А.О. ФОЛЬКЛОР АСАРЛАРИНИ ТАРЖИМА ҚИЛИШДАГИ ЕТАКЧИ УСУЛЛАРГА ХОС АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАР	208
Файзуллоев О.М., Мухамадова А.О. РЕАЛИЯЛАРНИ ТАРЖИМАДА ҚАЙТА ТИКЛАШ	211
Muqimova Gulnora Rashidovna. O'ZBEK BOLALAR FOLKLORIDA FITONIMLARNING KO'SHMA MA'NOLARI LINGVOPOETIKASI.....	213
Rustamova Feruzabonu. "FRANSUZ VA O'ZBEK ERTAKLARINING QIYOSIY TAHLILI ("UCH OG'A-INI BOTIRLAR" VA "ETIK KIYGAN MUSHUK" ERTAKLARI MISOLIDA)"	215
Nilufar Zokirova Hamidovna. O'ZBEK XALQINING KENJA O'G'IL HAQIDAGI ERTAKLARI, TO'PLAMLAR NASHRI VA O'RGANILISHI	218
М.Ё.Рўзиева. ЎЗБЕК ФОЛЬКЛОРИДА РАНГЛАР БИЛАН БОҒЛИҚ МИФОЛОГИК ҚАРАШЛАР МОҲИЯТИ	220
Jumayev Erkin Boltayevich, Xudoyev Samandar Samatovich. Humbolt ta'limotida ruh va til talqini	224